

SOCIÁLNA PRÁCA A JEJ VÝZNAM PRI PODPORE INTEGRAČNEJ POLITIKY

Social work and its importance in supporting integration policy

Michaela SKYBA

ABSTRAKT

Príspevok diskutuje a analyzuje zistenia vyplývajúce z troch pohľadov na migráciu a utečenectvo. Cieľom príspevku je pomocou jednotlivých úrovní sociálnej práce identifikovať význam sociálnej práce pri podpore integračnej politiky. Opiera sa pritom o jej vedeckú, praktickú a akademickú dimenziu. V rámci týchto úrovní prezentuje vlastné zistenia získané z kvalitatívneho výskumu, a tiež zistenia vyplývajúce zo sekundárnej analýzy výskumných štúdií. V závere formuluje odporúčania pre oblasť sociálnej práce v kontexte podpory integračnej politiky a kultúrne senzitívnej praxe.

Kľúčové slová: Sociálna práca. Integračná politika. Service learning. Kultúrne senzitívna prax.

ABSTRACT

The paper discusses and analyzes findings from three perspectives on migration and refugee. The aim of the contribution is to identify the importance of social work in supporting integration policy using the levels of social work. It relies on its scientific, practical and academic dimension. Within these levels, it presents own findings obtained from qualitative research, as well as findings resulting from secondary analysis of research studies. In the end, it formulates recommendations for the field of social work in the context of supporting integration policy and culturally sensitive practice.

Key words: Social work. Integration policy. Service learning. Culturally sensitive practice.

ÚVOD

V rámci príspevku sa zaoberáme možnosťou podpory integračnej politiky prostredníctvom sociálnej práce a jej troch dimenzií, ktoré definuje Balogová (2013) ako vedeckú, praktickú a akademickú úroveň. Tieto oblasti nám pomôžu sprecizovať predstavy o úlohe sociálnej práce, ktorá sa dotýka množstva sfér. V rámci vedeckej úrovne sa bližšie zameriavame na rezilienciu detí utečencov. Patria k jednej z najzraniteľnejších cieľových skupín integračnej politiky, na ktorú sú cielené opatrenia vyrovňávajúce jej znevýhodnenie. Zámerom je ponúknuť námety pre výskumnú činnosť s ohľadom na vzájomnú prepojenosť teórie s praxou, v rámci ktorej môže výskum slúžiť ako významná platforma pre intervencie v praxi. Ako súčasť praktickej dimenzie predstavujeme výsledky vybraných výskumov, ktoré

sú zamerané na študentov sociálnej práce, na ich postoje voči utečencom a na ich názory na dôsledky migrácie pre sociálnu prácu a jej komunitný rozmer, s cieľom diskutovať zistenia v kontexte podpory kultúrne senzitívnej praxe. Akademická úroveň sociálnej práce je významná z hľadiska riešenia témy sociálnej udržateľnosti prostredníctvom využitia inovatívnych metód vzdelávania a účinnej prípravy študentov sociálnej práce pre prax s touto cieľovou skupinou. V tejto časti sa bližšie koncentrujeme na využitie service learningu v pregraduálnej príprave študentov a študentiek sociálnej práce.

1 Integračná politika

Integračná politika vníma integráciu ako kontinuálny, dlhodobý a najmä dynamický proces, ktorého cieľom je dosiahnuť vzájomný rešpekt a uznanie medzi majoritou

a cudzincami. Súbežne ide o proces vyžadujúci reciprocitu v zmysle vzájomnej otvorenosti voči inakosti a rozmanitosti, ktorá by mala byť vnímaná v kontexte prospešnosti, obohatenia a súdržnosti medzi rôznymi komunitami a majoritou. Predstavuje rámec pre ďalšie politiky a opatrenia, ktoré sú zamerané na plnohodnotnú integráciu cudzincov, eliminovanie rizík súvisiacich s migráciou a prevenciu pred vznikom sociálne exkludovaných komunít migrantov. Podobne ako sociálna práca, je založená na hodnotách, akými je spravodlivosť, rovnosť, predchádzanie diskriminácii, rešpektovanie ľudských práv a slobôd a i. Usiluje sa tiež o účasť cudzincov na procese integrácie, ktorá je dôležitým predpokladom účinnej praxe v tejto sfére a rozvoja medzikultúrnych kompetencií všetkých aktérov. Medzi kľúčové priority integračnej politiky patrí úspešná integrácia považovaná za faktor prispievajúci k rozvoju Slovenska; rešpektovanie vyššie zmieňovaných hodnôt; podpora vyrovnávania znevýhodnení najzraniteľnejších skupín (napr. deti, maloletí bez sprievodu, obeť násilia, staršie osoby, osoby so zdravotným znevýhodnením, obeť trestných činov, obeť obchodovania s ľuďmi a vykorisťovania a pod.); spolupráca medzi všetkými pomáhajúcimi subjektmi usilujúcimi sa o úspešnú integráciu a zastrešujúcimi pomáhajúcich profesionálov, výskumné inštitúcie, vládu či médiá a podpora cudzincov v oblasti zamestnania, bývania, prístupu ku vzdelávaniu a jazykovej spôsobilosti (*Integračná politika Slovenskej republiky* 2014).

Sociálna práca stojí na rovnakých hodnotových pilieroch. Podporuje riešenie problémových interakcií rôznych cieľových skupín, ktoré vznikajú medzi jednotlivcom, rodinou, skupinou, komunitou a prostredím. V nasledujúcom texte priblížime prostredníctvom jednotlivých dimenzií sociálnej práce jej význam a úlohu v kontexte podpory integračnej politiky.

2 Reziliencia detí utečencov

Deti utečencov patria k jednej z najzraniteľnejších skupín, na ktoré sú cielené opatrenia integračnej politiky vyrovnávajúce znevýhodnenia v rôznych sférach. Zraniteľnosť týchto detí ohrozujúca ich rezilienciu spočíva

v množstve stresorov, v ich dlhodobom pôsobení a súvisí aj s rizikom narušenia dôležitých vývinových procesov detí a ich optimálneho sociálneho fungovania. Skúsenosť s migráciou v sebe zahŕňa stresory vznikajúce v dôsledku možnej diskriminácie, jazykových bariér, ohrozenia pocitu bezpečia a i., ktoré môžeme identifikovať v období (Pacione, Measham a Rousseau 2013): 1) pre-migrácie – traumatické udalosti zažité v krajine pôvodu migrantov; 2) migrácie – rôzne prejavy hostility, ktoré sa môžu vyskytnúť pred dosiahnutím hostiteľskej krajiny a 3) post-migrácie (napr. odlúčenie od rodiny a pod.). Vždy však súvisia s individuálnou skúsenosťou a okolnosťami jednotlivých detí utečencov. Utečenci sú definovaní ako osoby, ktoré sú nútené opustiť svoje domovy kvôli prenasledovaniu. Stres je rovnako prítomný u detí migrantov. Deti utečencov navyše zažívajú traumy z nútenej migrácie, vystavenia násiliu, straty blízkych, alebo z dlhodobého odlúčenia od svojej rodiny (Suárez-Orozco, Marks a Abo-Zena 2015).

U mnohých detí utečencov dochádza vplyvom zažitých početných traumatických udalostí v období pre-migrácie, migrácie a post-migrácie ku komplexnej posttraumatickej stresovej poruche (komplexná PTSP). Dôsledky sa dotýkajú mentálnej sféry (napr. úzkostné a afektívne poruchy, poruchy príjmu potravy), fyzickej sféry, a tiež súvisia s reviktimizáciou (Cook et al. 2005). Rizikovosť migrácie pre deti utečencov a ich zraniteľnosť je umocnená vystavením zmieňovaným stresorom v dôležitých vývinových obdobiach detí a vytvorením rizika obmedzenia či prerušenia žiaduceho, optimálneho priebehu vývinových procesov (Pieloch, McCullough a Marks 2016). Dôležitou pre sociálnu prácu je cielená koncentrácia na podporné faktory reziliencie detí na všetkých úrovniach.

V dôsledku nárastu počtu detí utečencov a v snahe ovplyvniť elimináciu množstva rizík, s ktorými sa stretávajú, rastú globálne iniciatívy na podporu výskumu v danej oblasti. Protektívne faktory reziliencie detí utečencov boli identifikované na niekoľkých úrovniach (napr. Kanji a Cameron 2010; Drury a Williams 2012; Betancourt et al. 2015; Carlson, Cacciatore a Klimek 2012;

Montgomery 2010; Pieloch, McCullough a Marks 2016 a i.):

- Individuálna úroveň - programy zamerané na podporu sebaurčenia, dostupnosť informácií pre deti a ich rodičov ako predpoklad pre informované rozhodnutia, pozitívny pohľad a nastavenie, altruizmus, vďačnosť, česťnosť, dobré vzťahy s tlmočníkmi, pocit nádeje, túžba po lepšej budúcnosti, životný zmysel, viera. Významným podporným faktorom je prosociálne správanie detí, ktoré je predpokladom nižšieho zastúpenia symptómov súvisiacich s poruchami duševného zdravia, v porovnaní s deťmi s menej prosociálnym správaním.
- Úroveň rodiny - život s členmi rodiny, zdravá rodinná komunikácia, rodinná podpora, súdržnosť, prítomnosť rodinných príslušníkov a širšej rodiny, podporný a pozitívny rodinný život, umiestnenie detí v širšej rodine.
- Úroveň školy – prístup k vzdelaniu a možnosť navštevovať školu, nádej na lepšie vzdelanie, cítiť sa v škole bezpečne, vnímaný a oceňovaný význam vzdelania, naplnenie základných potrieb vrátane potreby naučiť sa jazyk hostiteľskej krajiny. Ku faktorom na tejto úrovni patria tiež pozitívne školské skúsenosti a kolektívna hrdosť v rámci komunity na dosiahnuté vzdelanie. Medzi ďalšie faktory patrí dostupnosť zdrojov komunity a školy (napr. v podobe štipendií umožňujúcich ďalšie vzdelávanie, materiálneho vybavenia), priateľstvá, naplnenie túžob, školská úspešnosť, záväzok voči svojej rodine v zmysle naplnenia predstáv rodiny o školskom úspechu ich detí, v snahe nesklamať a vyhnúť sa neúspechu, zahanbeniu a i.
- Úroveň komunity - spoločenské aktivity, podpora komunity a jej vnímanie, rozvíjanie pocitu spolupatričnosti a vytváranie podporných sietí, možnosť bezpečného a slobodného priestoru pre hru, zapájanie sa do spoločenských aktivít (napr. šport, náboženské skupiny, záujmová činnosť).
- Spoločenská úroveň - udržiavanie spojenia s domovom, kultúra, náboženstvo, hrdosť a lojalita ku svojej kultúre a rodine, náboženská viera, spiritualita, možnosť

mať v komunite opatrovníka alebo pestúna s rovnakým etnickým pôvodom.

Jednotlivé zistenia kompletizujú pohľad na faktory pôsobiace na viacerých úrovniach, akými je uspokojenie základných potrieb, posilnenie autonómie detí, pozitívnej perspektívy, či podpora pocitu spolupatričnosti v komunitách, na ktoré by mali byť ciele intervencie pomáhajúcich profesionálov vytvárajúce optimálne podmienky pre integráciu detí a rodiny utečencov. Otvára sa tu významný priestor aj pre intervencie školských sociálnych pracovníkov a pracovníčky. Intervencie by mali smerovať na podporu hodnoty vzdelania, pozitívnych školských skúseností, kolektívnej hrdosti, dostupnosti zdrojov a vytváranie siete pomoci a podpory. Účinnosť jednotlivých opatrení v kontexte vytvárania inkluzívneho školského prostredia môže byť významná z hľadiska priameho kontaktu a včasných intervencií. Výstižnou je v tomto smere definícia reziliencie, podľa ktorej „*v kontexte vystavenia nepriaznivej situácii je reziliencia schopnosť jedincov nasmerovať svoju cestu k psychologickým, sociálnym, kultúrnym a fyzickým zdrojom, ktoré prispievajú k udržaniu ich blahobytu, ako aj ich schopnosť individuálne a kolektívne vyjednávať o týchto zdrojoch, aby boli poskytované a využívané kultúrne zmysluplným spôsobom*“ (Ungar 2011, s. 10). Za prínosné je možné považovať snahu takto vymedzenej reziliencie zohľadniť dôležitosť mnohých aspektov korešpondujúcich s požiadavkami súčasnej praxe aj v oblasti (školskej) sociálnej práce. Týkajú sa najmä potreby nasmerovať klientov sociálnej práce k zdrojom a uľahčiť im prístup k zdrojom, aby ich mohli plnohodnotne využívať. Dôležitou sa stáva aj rozšírenie definície o kultúrny kontext a špecifiká, ktoré musia byť reflektované a rešpektované pokiaľ je záujmom vyvíjať intervencie smerujúce k čo najoptimálnejšiemu uspokojovaniu potrieb detí a k zlepšovaniu problémových interakcií dieťaťa voči ďalším subjektom a systémom (škola, rodina, spolužiaci a pod.).

3 Postoje študentov sociálnej práce voči utečencom a ich názory na dôsledky migrácie pre sociálnu prácu

Sociálni pracovníci a pracovníčky patria k profesionálom, ktorých pozícia v multiborových tímoch zameraných na pomoc utečencom a migrantom je vzhľadom k ich kompetenciám a poslaniu kľúčová a nezastupiteľná. Dôležité sú z tohto hľadiska výskumy, ktoré zisťujú postoje študentov sociálnej práce k tejto cieľovej skupine, ako predpoklad zefektívňovania ich pregraduálnej prípravy a zosúladovania požiadaviek teórie s praxou. Jeden z takto koncipovaných výskumov priniesol významné zistenia. Použitým nástrojom bol dotazník, ktorý mal podobu sémantického diferenciálu, a tiež bola realizovaná regresná a faktorová analýza. Výskum odhalil viaceré skutočnosti, ktorých stručný prehľad ponúkame nižšie (Almášiová, Kohútová a Markovič 2017):

- Utečenci sú vnímaní ako konfliktní, nebezpeční, príživníci a hluční.
- Postoje študentov sociálnej práce sa výrazne neodlišujú od postojov spoločnosti, resp. bežnej populácie.
- V niektorých prípadoch mali študenti sociálnej práce negatívnejšie postoje ako študenti iných odborov.
- Študenti sociálnej práce majú k utečencom prevažne neutrálne až negatívny postoj (pozitívny postoj len vo veľmi malej miere).

V pregraduálnej príprave je podľa autoriek a autora potrebné zamerať sa na pozitívne ovplyvňovanie postojov študentov a študentiek sociálnej práce formou modelov presvedčania a kontaktnej hypotézy. Modely presvedčania vyžadujú dôslednú argumentačnú zdatnosť vyučujúceho so zámerom pôsobiť na kognitívnu zložku postojov. Tu podotýkame potrebu včasného pôsobenia na študentov a študentky, s cieľom zachytiť neutrálne postoje, ktoré je jednoduchšie modifikovať, než je to v prípade negatívnych postojov. Zážitkové formy vzdelávania spolu s reflexiou a interakciou s cieľovou skupinou zasa môžu pomôcť pri pôsobení na afektívnu a konatívnu zložku postoja. Prispievajú ku sebaspoznávaniu, podpore empatie a eliminácii predsudkov. Navrhnuté intervenčné

a edukačné pôsobenie by zároveň mohlo viesť k zmene aj kognitívnej zložky postojov. Na doplnenie úvah o prioritách v rámci vzdelávania v sociálnej práci s následným vplyvom na kreovanie kultúrne senzitívnej praxe ponúkame výskum, ktorý sme realizovali v roku 2024. Cieľom bolo zistiť názory študentov sociálnej práce na dôsledky migrácie pre komunitnú sociálnu prácu, čo bolo zároveň nosnou témou seminárnych prác. Tie boli analyzované v rámci kvalitatívnej analýzy textov. Zhrnutie výsledkov ponúkame prostredníctvom schém nižšie (*Obr. č. 1, Obr. č. 2*). Zo zhrnutia kľúčových zistení vyplývajú nasledujúce skutočnosti. Študentky majú tendenciu uvažovať o migrantoch z Ukrajiny a ďalších migrantoch z iných krajín v kategóriách, ktoré sme nazvali „dobré úmysly“ a „iné úmysly“. Dôvodom je skutočnosť, že študenti sú otvorení voči migrantom z Ukrajiny, vnímajú ich v pozitívnych kontextoch. Spochybňujú však relevantnosť dôvodov príchodu migrantov z iných krajín, ktorých vykresľujú na základe subjektívneho vnímania bez podloženia relevantnou argumentáciou. Tá absentuje aj pri všetkých ďalších úvahách a vyjadreniach študentiek. Je tu zároveň prítomná ďalšia kategória „sudcovská optika“, kedy študentky majú tendenciu hodnotiť vojnový konflikt na Ukrajine ako závažnejší dôvod pre opustenie krajiny, v porovnaní s konfliktmi v iných krajinách stojacich za migráciou. V niektorých prípadoch majú študentky dojem, že sociálna práca nepomáha v dostatočnej miere ukrajinským migrantom. Na druhej strane sa prejavujú názory spočívajúce v domnienke, že pomoc ukrajinským migrantom presahuje rámec potrebnosti. Tiež je tu prítomné hľadanie príčin nedostatočnej úrovne vlastnej trpezlivosti a prítomnosti negatívnych emócií, ktoré sú pripisované médiám považovaným za hlavný zdroj a regulátor nepriaznivých postojov k pomoci ukrajinským migrantom. Ukazujú sa tu dve tendencie: 1) spochybňovanie „mediálneho obrazu“ – obviňovanie médií, že skreslenými informáciami podnecujú nepriaznivý postoj k predmetnej otázke a sú príčinou nízkej tolerancie k otázkam pomoci ukrajinským migrantom; 2) nekritický pohľad a plná dôvera voči informáciám poskytutým spolužiakmi z Ukrajiny.

„Dobré úmysly“ a „iné úmysly“ alebo „Sudcovskou optikou“ • „Ked' si všimnete, tak väčšina migrantov sú prevažne matky s malými deťmi. Utekajú zo svojej krajiny kvôli vojnovému konfliktu alebo režimu, ktorý je pre nich nepriateľský. Inak to je, ako sme mali možnosť vidieť v médiách v rámci migrantov, ktorí prišli na grécky ostrov. Boli to muži na lodiach a boli prevažne bohatí, cestovali za lepším životom a nesúhlasili s režimom v ich krajine. Iná situácia je s ukrajinskými migrantmi. Ako som spomínala, tak sú to matky s deťmi, ktoré sa boja o svoj život. Muži ostávajú bojovať vo vojne.“	„Príliš málo“ • „Nemyslim si, že teraz im niekto pomáha v rámci komunitnej práce, čo je veľmi zlé, lebo ako sa im pomáhalo na hraniciach, tak tá pomoc by mala pokračovať ďalej a to v rámci miest a obcí.“	„Mediálny obraz“ alebo „Kto je vinník?“ • „Vplyv médií spôsobil, že som si niekedy povedala, že už by aj stačilo, že dostali dost podpory.“
--	--	--

Obr. č. 1: Názory študentov na dôsledky migrácie na sociálnu prácu I.

Zdroj: vlastné spracovanie

Ústrednou kategóriou analýzy seminárnych prác bola „integrácia“ ako predpoklad úspešnej adaptácia migrantov a utečencov v novej krajine (Obr. č. 2). Je vnímaná ako „pomoc pri adaptácii sa na nové nečakané podmienky“. Z analýzy textov je citelné považovanie sociálnej práce za „most pre spájanie rôznych svetov“. Jej význam spočíva vo vytváraní „vzájomného systému pomoci a podpory“; v pomoci pri „preklenutí jazykovej bariéry“ a pri zabezpečení základných potrieb, medzi nimi aj bývanie. K dôvodom jazykovej bariéry študentky radili psychický stav; dostupnosť jednotlivých služieb v oblasti miesta realizácie kurzov; chýbajúcu motiváciu; plán opustiť Slovensko a vrátiť sa späť, prípadne pokračovať v migrácii do inej

krajiny. Za platformu pre iniciatívy v oblasti uvedených aktivít boli považované komunitné plány miest a obcí. Prevládajúcou bola domnienka, že všetci majú negatívny postoj voči ukrajinským migrantom. Tiež sa ukázalo zúženie problematiky na kategóriu vhodných prijímateľov služieb sociálnej práce, ktorou sú podľa analyzovaných názorov ukrajinské matky s deťmi. Na základe analýzy seminárnych prác sa ukazuje ako kľúčová potreba zamerať dôslednú pozornosť v pregraduálnej príprave na oblasť argumentácie a kritického myslenia. Práve tieto oblasti je možné rozvíjať inovatívnymi a zážitkovými metódami vzdelávania, kde patrí aj service learning.

Obr. č. 2: Názory študentov na dôsledky migrácie na sociálnu prácu II.

Zdroj: vlastné spracovanie

4 Service learning v kontexte migrácie a utečectva

Ku kľúčovým teoretickým východiskám vytvárajúcim argumentačnú platformu pre potrebu zavádzania inovatívnych metód vzdelávania v sociálnej práci patria neskoro moderné teórie sociálnej práce a teórie o sociálnej práci reflektujúce dôsledky modernizácie pre sociálnu prácu a jej budúce smerovanie. V súvislosti s postmodernou je jedným z kľúčových a často diskutovaných dôsledkov individualizmus. Ak hovoríme o príprave budúcich sociálnych pracovníkov pre prácu s utečencami a migrantmi, v centre pozornosti je jeho vnímanie v rovine výskumných zistení vzťahujúcich sa na hodnotový rámec mladých ľudí „dnešnej“ generácie. V tomto smere je potrebné položiť si otázku, ako môžeme skvalitniť vysokoškolskú prípravu študentov sociálnej práce s ohľadom na súčasné tendencie a dôsledky postmodernej spoločnosti.

Odpoveď ponúkajú zistenia, ktoré hovoria o individualizme mladých ľudí v kontexte silnej orientácie na materiálne hodnoty s cieľom byť „bohatý“ a egocentrizmu, ktorý je spájaný s poklesom prosociálnych vlastností, ako je empatia, záujem o druhých, občianska orientácia a záujem o sociálne problémy (napr. Campbell, Bush, Brunell a Shelton 2005; Twenge, Campbell a Freeman 2012; Campbell, Rudich a Sedikides 2002 a i.). Dôležitým predpokladom občianskej angažovanosti, prosociálneho správania a zapojenia sa do dobrovoľníckych aktivít je pritom zmieňovaná empatia (Hawkins a Kaplan 2016).

Záujem študentov o participáciu na živote spoločnosti prehlbuje využívanie inovatívnych metód a stratégií vzdelávania. K nim môžeme radiť aj service learning a e-service learning, v rámci ktorých existuje bohatá výskumná evidencia ich prínosov vo vzťahu ku aktívnemu občianstvu a angažovanosti (napr. Celio, Durlak a Dymnicki 2011; Yorio a Ye 2012; Astin, Vogelgesang, Ikeda a Yee 2000; Miller 2020; Einfeld a Collins 2008; Engberg a Fox 2011; Conway et al. 2009; Fi-

guccio 2020; Rizun a Strzelecki 2020; Cul-saci, Russo a Cinque 2022; Lin a Shek 2021 a i.). Prínosy service learningu sú zjavné a analyzované aj v slovenských podmienkach (napr. Lipčáková a Matulayová 2012; Hanečáková, Skyba a Šoltésová 2012; Skyba a Šoltésová 2014; Brozmanová Gregorová et al. 2014; Skyba a Balogová 2019; Brozmanová Gregorová, Heinzová a Kurčíková 2019; Skyba 2020 a i.).

V nadväznosti na hľadanie účinných spôsobov skvalitňovania pregraduálnej prípravy pre prácu s utečencami je v súčasnosti dostupná výskumná evidencia prínosov service learningu priamo v tejto sfére. Zvlášť inšpiratívne sú výsledky, ktoré boli získané na základe evalvácie priamych¹⁵ a nepriamych service learningových aktivít¹⁶ študentov v prospech utečencov s využitím kvantitatívnych a kvalitatívnych výskumných stratégií. Opierajúc sa o zistenia Hawkins a Kaplan (2016), závery zhrňame do nasledujúcich oblastí:

- *Účinnosť priamych aktivít:* vo všetkých šetreniach došlo zhodne k zisteniu, že priame service learningové projekty vyžadujúce interakciu s utečencami prispeli vo väčšej miere k vytvoreniu priestoru pre otvorenosť voči potrebám iných a k rozvoju prosociálnych vlastností, než tomu bolo pri nepriamych projektoch, ktoré neboli založené na priamych interakciách.
- *Získanie skúsenosti* vedúcej k porozumeniu rozdielom prameniach z rôznorodých kultúr, k podpore empatie a k odklonu od egocentrizmu.
- *Decentrizmus*, ktorý bol identifikovaný v rôznych výrokoch študentov a študentiek. Študenti získali pocit novoobjavenej vd'ačnosti za okolnosti, ktoré umožňujú žiť každodenný „dobrý“ život (inými slovami sa naučili byť vd'ační za to, čo majú). Zároveň bol vytvorený priestor pre uvedomenie si ťažkých podmienok utečencov sprevádzajúcich ich život, čo sa stalo inšpiráciou pre študentov podnecujúcou ich snahu naplno využiť a mobilizovať svoj

¹⁵ Napr. organizovanie podujatí, športové aktivity, mentoring, doučovanie jazyka a pod.

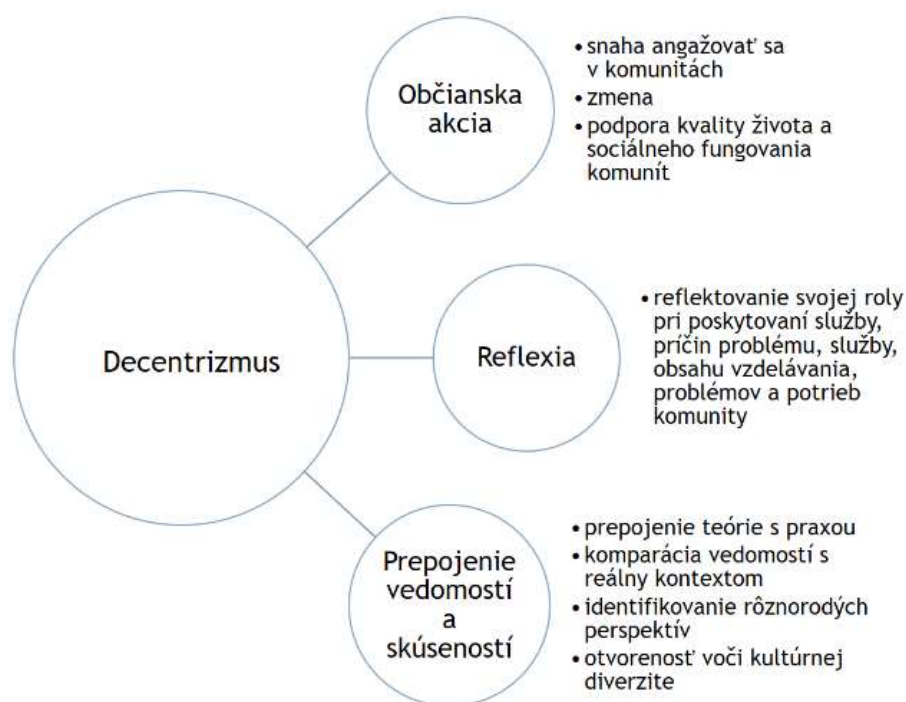
¹⁶ Napr. zbierky, poskytnutie oblečenia, výskum, aktivity zamerané na vzťahy s verejnosťou a i. Študenti zároveň absol-

vovali prednášky na rôzne súvisiace témy (historické a ekonomické aspekty migrácie, empatia), rolové hry, a tiež aktivity, ktorých cieľom bolo scitlivovať študentov voči rôznym problémovým situáciám, s ktorými sa utečenci stretávajú.

potenciál; rozšírenie perspektív na životnú situáciu utečencov; uvedenie si pocitu zodpovednosti; reflektovanie hodnoty slobody; prehĺbenie otvorenosti voči ľuďom, ktorí potrebujú pomoc; iniciáciu potreby pomáhať týmto ľuďom; prebudenie iniciatívy v prospech zmocnenia tých,

ktorí zažívajú situácie spojené s nespravodlivosťou a intoleranciou.

- *Zvýšenie empatie*: vyššie skóre v empatii sa preukázalo u študentov a študentiek realizujúcich priame service learningové aktivity.

Obr. č. 3: Konštrukty decentrizmu

Zdroj: vlastné spracovanie

Kľúčovým zistením je tu skutočnosť, že pomocou realizácie priamych aktivít študenti a študentky získali skúsenosti vedúce k porozumeniu rozdielom prameniach z rôznorodých kultúr, k podpore empatie a k odklonu od egocentrizmu. Inými slovami u študentov a študentiek došlo ku rozvoju decentrizmu prostredníctvom rozvoja občianskej akcie zameranej na zmenu, angažovanosti v komunitách a podpory sociálneho fungovania komunit; reflektovania potrieb komunity a prepojenia vedomostí a skúseností umožňujúcich identifikovať rôznorodé perspektívy a otvorenosť voči kultúrnej diverzite (Obr. č. 3). Decentrismus bol pritom vnímaný ako opak egocentrizmu a individualizmu. V našich podmienkach sa s decentrizmom stretávame najmä v psychológii a vo výskumoch, kde je považovaný za protipól egocentrizmu a konštrukt zahrnutý pod sociálnu

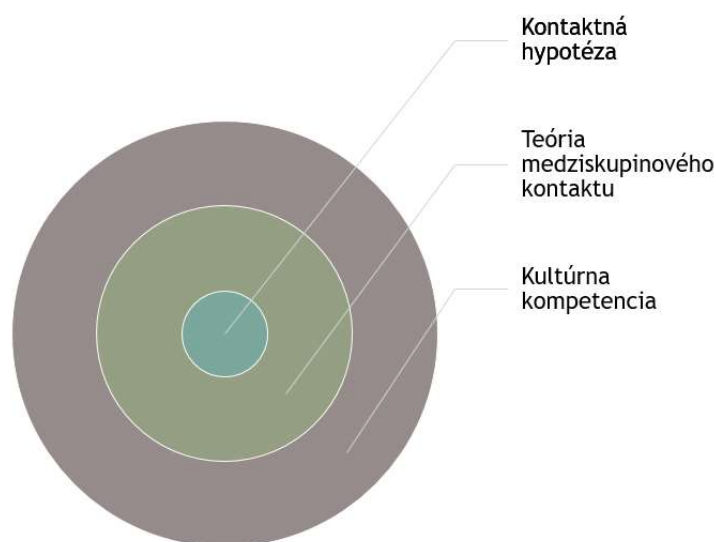
inteligenciu tvorenú sociálnymi schopnosťami (Kaliská a Nábělková 2015). Pre účely tohto príspevku považujeme decentrizmus za pozitívnu životnú orientáciu, ktorej predpokladom sú najmä občianske a kultúrne kompetencie podporujúce aktívnu participáciu na živote komunity, rešpektovanie kultúrnej rôznorodosti a citlivosť študentov a študentiek voči problémom komunity. Je súčasťou cieľom pri uplatňovaní kultúrne senzitivitynej praxe sociálnej práce.

ZÁVER

Spojovacím článkom všetkých uvedených perspektív a jednotlivých zistení sú kultúrne kompetencie, ktoré je potrebné rozvíjať v príprave študentov sociálnej práce pre prax vo všetkých jej doménach, ktoré vymedzuje Suh (2004). Ide o snahu pôsobiť na

kognitívnu a emočnú zložku v zmysle posilňovania argumentačnej a poznatkovej bázy, týkajúcej sa rôznych hodnotových rámcov, empatie s odlišnou skúsenosťou migrantov a scitlivovania študentov sociálnej práce voči kultúrnym odlišnostiam so zámerom ovplyvniť doménu správania a prostredia. Cieľom je kreovanie a využitie kultúrne citlivých intervencií, iniciovanie zmien v sociálnom prostredí reflektujúcich aktuálne potreby migrantov a utečencov a podieľanie sa na vytváraní multikultúrneho prostredia, či už je to

práca, komunita alebo škola. Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov by mala v tomto smere scitlivovať študentov voči kultúrne podmieneným otázkam v snahe vyhnúť sa prehliadaniu diverzity vo vnútri kultúry. Ako uvádza Janebová (2013), bez reflektovania tejto otázky a tzv. čiastkových diskurzov by multikulturalizmus mohol viesť k udržiavaniu diskriminácie niektorých skupín, čo je z hľadiska sociálnej práce a jej hodnotovej platformy neprijateľné a nežiadúce.

Obr. č. 4: Rozvoj kultúrnych kompetencií

Zdroj: vlastné spracovanie

Významným predpokladom je vytváranie podmienok vo vzdelávaní v sociálnej práci pre komparáciu vedomostí s reálnym kontextom podporujúcich osvojenie si kľúčových hodnôt sociálnej práce s migrantmi a utečencami, kde je dôraz kladený na otvorenosť voči kultúrnej diverzite, rozvoj prosociálnych vlastností, záujem o druhých a občiansku orientáciu. Vo vzťahu ku formovaniu občianskych hodnôt v období mladej dospelosti sa vytvára predpoklad, že vysokoškolský priestor s možnosťou priameho a systematického ovplyvňovania správania a konania študentov a študentiek, by mal vytvárať podmienky pre ich rozvíjanie. Občianska angažovanosť pritom obsahuje prvok reciprocity v kontexte benefitov pre študentov v podobe osobnostného obohatenia a pre komu-

nitú v zmysle jej rozvoja a udržateľnosti nielen rastu. Účinné spôsoby je možné nachádzať v inováciách vo výučbe ukotvených v koncepte experienciálneho učenia, ktoré ponúka široký diapazón možností v tejto sfére. Osvedčenou metódou a stratégiou s bohatou výskumnou evidenciou dôkazov je aj service learning. Osobitne vnímame prínos priamych aktivít, ktorých dosah na otvorenosť voči rozmanitosti a rozvoj kultúrnych kompetencií potvrdzuje aj samotná teória medziskupinového kontaktu. Ústrednou je tu kontaktná hypotéza potvrdená vedeckými poznatkami o vplyve zážitkového učenia a priamych interakcií na rozvoj jednotlivých oblastí decentrizmu a na modifikovanie konatívnej a afektívnej zložky postojov (Obr. č. 4). Kladieme si otázku: „Čo by malo byť výstupom iniciatív sociálnej práce pri podpore

integračnej politiky?“ Záverom konštatujeme, že nevyhnutnosťou je upriamiť pozornosť vo výučbe na otázky dôsledkov modernizácie pre sociálnu prácu v kontexte migrácie a utečenectva so špecifickým fókusom na tému individualizmu. Rovnako dôležité je podnecovať záujem študentov o súvisiace otázky viažuce sa na oblasť kultúrnych kompetencií a kultúrne senzitivnej praxe zážitkovými a inovatívnymi metódami vytvárajúcimi priestor pre získanie skúseností a priame interakcie študentov s cieľovými skupinami. Na základe jednotlivých zistení sa domnievame, že touto cestou je možné prispievať ku komplexnosti intervencií budúcich sociálnych pracovníkov, kultúrne senzitivnej praxi, napĺňaniu princípov integračnej politiky, a zároveň aj ku sociálnej udržateľnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALMAŠIOVÁ, Angela, Katarína KOHÚTOVÁ a Daniel MARKOVIČ, 2017. Postoje študentov a študentiek sociálnej práce voči utečencom. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Roč. 17, č. 2 (2017), s. 5-18. ISSN 1213-6204.
- ASTIN, Alexander W., Lori J. VOGELGESANG, Elaine K. IKEDA a Jennifer A. YEE, 2000. *How Service Learning Affects Students* [online]. Los Angeles: UCLA Higher Education Research Institute. Dostupné z: <http://heri.ucla.edu/pdfs/hslas/hslas.pdf>.
- BALOGOVÁ, Beáta, 2013. Etablácia a profesionalizácia sociálnej práce v jej horizontálnej a vertikálnej línii. In: B. BALOGOVÁ, M. SKYBA a D. ŠOLTÉSOVÁ, eds. *„Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov, pracovníčok a sociológov, sociologičiek a možnosti ich uplatnenia v praxi“*. Prešov: PU v Prešove, s. 10-28. ISBN 978-80-555-0970-9.
- BETANCOURT, Theresa S. et al., 2015. We left one war and came to another: Resource loss, acculturative stress, and caregiver-child relationships in Somali refugee families. In: *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. Vol 21, No. 1, s. 114-125. ISSN 1099-9809.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Alžbeta et al., 2014. *Service learning : inovatívna stratégia učenia (sa) : (vysokoškolská učebnica)*. 1. vyd. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum. ISBN 978-80-557-0829-4.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Alžbeta, Zuzana HEINZOVÁ a Katarína KURČÍKOVÁ, 2019. Rozvoj kľúčových kompetencií študentov a študentiek sociálnej práce prostredníctvom stratégie service learning: In: *Sociální práce/ Sociálna práca*. Roč. 19, č. 2, s. 68-87. ISSN 1213-6204.
- CAMPBELL, Keith W., Carrie Pierce BUSH, Amy B. BRUNELL a Jeremy SHELTON, 2005. Understanding the Social Costs of Narcissism: The Case of the Tragedy of the Commons. In: *Personality and social psychology bulletin*. Vol. 31, No. 10, s. 1358 – 1368. ISSN 0146-1672.
- CAMPBELL, W. Keith, Eric A. RUDICH a Constantine SEDIKIDES, 2002. Narcissism, Self-Esteem, and the Positivity of Self-Views: Two Portraits of Self-Love. In: *Personality and social psychology bulletin*. Vol. 28, No. 3, s. 358 – 368. ISSN 0146-1672.
- CARLSON, Bonnie E., Joanne CACCIATORE a Barbara KLIMEK, 2012. A risk and resilience perspective on unaccompanied refugee minors. In: *Social Work*. Vol. 57, No. 3, s. 259 – 269. ISSN 0037-8046.
- CELIO, Christine I., Joseph DURLAK a Allison DYMICKI, 2011. A Meta-analysis of the Impact of Service-Learning on Students. In: *Journal of Experiential Education*. Vol. 34, No. 2, s. 164-181. ISSN 1053-8259.
- CONWAY, James M., Elise L. AMEL a Daniel P. GERWIEN, 2009. Teaching and learning in the social context: a meta-analysis of service learning's effects on academic, personal, social, and citizenship outcomes. In: *Teaching of Psychology*, Vol. 36, No. 4, s. 233-245. ISSN 1532-8023.
- COOK, Alexandra et al., 2005. Complex Trauma in Children and Adolescent. In: *Psychiatric Annals*. Vol 35, No. 5, s. 390 – 398. ISSN 0048-5713.
- CULSACI, Irene, Claudia RUSSO a Maria CINQUE, 2022. E-Service-Learning in Higher Education: Modelization of Technological Interactions and Measurement of Soft Skills Development. In: *Journal of*

- Higher Education Outreach and Engagement*. Vol. 26, No. 3, s. 39. ISSN 2164-8212.
- DRURY, John a Richard WILLIAMS, 2012. Children and young people who are refugees, internally displaced persons or survivors or perpetrators of war, mass violence and terrorism. In: *Current Opinion in Psychiatry*. Vol. 25, No. 4, s. 277-284. ISSN 0951-7367.
- EINFELD, Aaron a Denise COLLINS, 2008. The relationships between service-learning, social justice, multicultural competence, and civic engagement. In: *Journal of College Student Development*. Vol. 49, No. 2, s. 95-109. ISSN 1543-3382.
- ENGBERG, Mark E. a Katherine FOX, 2011. Exploring the relationship between undergraduate service-learning experiences and global perspective-taking. In: *Journal of Student Affairs Research and Practice*. Roč. 48, č. 1., s. 83-103. ISSN 1949-6605.
- FIGUCCIO, Michael J., 2020. Examining the Efficacy of E-Service-Learning. In: *Frontiers in Education*. Vol. 5, s. 1-6. ISSN 2504-284X.
- HANEČÁKOVÁ, Marta, Michaela SKYBA a Denisa ŠOLTÉSOVÁ, 2012. *Service-learning v Prešove: metodická príručka pre učiteľov a učiteľov*. Prešov: Prešovské dobrovoľnícke centrum. ISBN 978-80-971239-0-1.
- HAWKINS, LouAnne B. a Leslie G. KAPLAN, 2016. Helping the Me Generation Decenter: Service Learning with Refugees. In: *Journal of the National Collegiate Honors Council*. Vol. 17, No. 2, s. 157 – 175. ISSN 1559-0151.
- Integračná politika Slovenskej republiky*, 2014 [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/informacie-cudzinci/integracna-politika.pdf>
- JANEBOVÁ, Radka, 2013. Kulturní senzitivita. In: O. MATOUŠEK et al. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 120 – 122. ISBN 978-80-262-0366-7.
- KALISKÁ, Lada a Eva NÁBĚLKOVÁ, 2015. *Psychometrické vlastnosti a slovenské normy Dotazníkov črtovej emocionálnej inteligencie pre deti, adolescentov a dospelých*. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-0940-6.
- KANJI, Zeenatkhanu a Brenda L. CAMERON, 2010. Exploring the experiences of resilience in Muslim Afghan Refugee children. In: *Journal of Muslim Mental Health*. Vol. 5, No. 1, s. 22-40. ISSN 1556-5009.
- LIN, Li a Daniel T. L. SHEK, 2021. Serving Children and Adolescents in Need during the COVID-19 Pandemic: Evaluation of Service-Learning Subjects with and without Face-to-Face Interaction. In: *International Journal of Environmental research and Public Health*. Vol. 18, s. 1-16. ISSN 1660-4601.
- LIPČÁKOVÁ, Michaela a Tatiana MATULAYOVÁ, 2012. Service-learning vo vzdelávaní v sociálnej práci. In: B. BALOGOVÁ a E. KLIMENTOVÁ, eds. *Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 26. – 27. 04. 2012* [online]. Prešov: FF PU, s. 183-191. ISBN 978-80-555-0613-5. Dostupné z: <http://www.publib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova4>
- MILLER, Richard L., 2020. "Service learning: a review of best practices." In: A. SCHWARTZ a R. L. MILLER, eds. *High Impact Educational Practices: A Review of Best Practices with Illustrative Examples* [online]. [cit. 2024-03-10]. Dostupné z: <https://teachpsych.org/ebooks/high-impacted>
- MONTGOMERY, Edith, 2010. Trauma and resilience in young refugees: A 9-year follow-up study. In: *Development and Psychopathology*. Vol. 22, No. 2, s. 477 – 489. ISSN 1469-2198.
- PACIONE, Laura, Tobi MEASHAM a Cécile ROUSSEAU, 2013. Refugee Children: Mental Health and Effective Interventions. In: *Current Psychiatry Reports*. Vol. 15, No. 2, s. 1-17. ISSN 1535-1645.
- PIELOCH, Kerrie A., Mary Beth MCCULLOUGH a Amy K. MARKS, 2016. Resilience of Children With Refugee Statuses: A Research Review. In: *Canadian Psychology*. Vol. 57, No. 4, s. 330-339. ISSN 1878-730.

- RIZUN, Mariia a Artur STRZELECKI, 2020. Students' Acceptance of the COVID-19 Impact on Shifting Higher Education to Distance Learning in Poland. In: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. Vol. 17, s. 1-19. ISSN 1660-4601.
- SKYBA, Michaela a Denisa ŠOLTÉSOVÁ, 2014. *Service-learning vo vzdelávaní (školských) sociálnych pracovníkov a pracovníčok*. Prešov: FF PU v Prešove. ISBN 978-80-555-1156-6.
- SKYBA, Michaela a Beáta BALOGOVÁ, 2019. Service-learningové aktivity na inštitúte edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove. In: Z. BARIAKOVÁ a M. KUBEALAKOVÁ, eds. *Vzdelávame pre budúcnosť. Zborník vedeckých a odborných štúdií*. Banská Bystrica: Belianum, s. 64-74. ISBN 978-80-557-1628-2.
- SKYBA, Michaela, 2020. Príklady dobrej praxe v kontexte COVID-19. In: *Journal Socioterapie*. Roč. 6., č. 3, s. 24-32. ISSN 2453-7543.
- SUÁREZ-OROZCO, Carola, Amy K. MARKS a Mona M. ABO-ZENA 2015. Unique and shared experiences of immigrant-origin children and youth. In: C. SUÁREZ-OROZCO, M. M. ABO-ZENA a A. K. MARKS, eds. *Transitions: The development of children of immigrants*. New York: New York University Press, s. 1 – 26. ISBN 978-0-8147-8944-5.
- SUH, Eunyoung Eunice, 2004. The Model of Cultural Competence Through an Evolutionary Concept Analysis. In: *Journal of Transcultural Nursing*. Vol. 15 No. 2, s. 93 – 102. ISSN 1043-6596.
- TWENGE, Jean M., W. Keith CAMPBELL a Elise C. FREEMAN, 2012. Generational Differences in Young Adults' Life Goals, Concern for Others, and Civic Orientation, 1966–2009. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 102, No. 5, s. 1045 – 1062. ISSN 0022-3514.
- UNGAR, Michael, 2011. The social ecology of resilience: addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. In: *American Journal of Orthopsychiatry*. Vol. 81, No. 1, s. 1-17. ISSN 939-0025.
- YORIO, Patrick L. a Feifei YE, 2012. A Meta-Analysis on the Effects of Service-Learning on the Social, Personal, and Cognitive Outcomes of Learning. In: *Academy of Management Learning & Education*. Vol. 11, No. 1, s. 9–27. ISSN 1537-260X.

Afiliácia

Príspevok vznikol s podporou projektov VEGA č. 1/ 0535/23 *Integrácia ukrajinských migrantov a posúdenie náročnej životnej situácie spojennej s krízou vyvolanou vojnovým konfliktom optikou sociálnej práce*, KEGA č. 027PU-4/2022 *Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce*.

Kontaktné údaje

doc. Mgr. Michaela SKYBA, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov
Email: michaela.skyba@unipol.sk